

Н. М. Віннікова

Київський університет імені Бориса Грінченка

Літературні пародії Теодора Орисио

Віннікова Н. М. Літературні пародії Теодора Орисио. У статті аналізується пародійна творчість Теодора Орисио (Федора Кравченка). Розглядаються особливості його літературних пародій, розкриваються улюблені об'єкти, засоби та прийоми пародіювання Теодора Орисио. Підкреслено, що у багатьох пародіях письменника звучить публіцистична заостреність. Він створив пародії на футуристів і неокласиків, що свідчить про його несприйняття естетичних платформ та творчості цих угруповань початку ХХ століття. Увага акцентується на пародіях Теодора Орисио, об'єктом яких стали надмірно соціологізовані твори для дітей. Наголошується на тому, що Теодор Орисио належить до небагатьох пародистів, котрі об'єктом пародіювання обирають байки, прозові твори та рецензії.

Ключові слова: літературна пародія, гіпербола, об'єкт пародіювання, футуристи, неокласики.

Винникова Н. Н. Литературные пародии Теодора Орисио. В статье анализируется пародийное творчество Теодора Орисио (Федора Кравченко). Рассматриваются особенности его литературных пародий, раскрываются любимые объекты, средства и приемы пародирования Теодора Орисио. Подчеркнуто, что во многих пародиях писателя звучит публицистическая заостренность. Он создал пародии на футуристов и неоклассиков, что свидетельствует о его неприятии эстетических платформ и творчества этих групп начала ХХ века. Внимание акцентируется на пародиях Теодора Орисио, объектом которых стали чрезмерно социологизированные произведения для детей. Подчеркивается, что Теодор Орисио принадлежит к немногим пародистам, которые объектом пародирования выбирают басни, прозаические произведения и рецензии.

Ключевые слова: литературная пародия, гипербола, объект пародирования, футуристы, неоклассики.

Vinnikova N. M. Literary parodies by Theodor Orysio. The article deals with the parody works by Theodor Orysio (Fedir Kravchenko). The features of his literary parodies, favorite objects, tools and techniques of Theodor Orysio parodying are considered. The journalistic acuity sounds in many parodies. He created parodies on futurists and neoclassics. This indicate his opposition to the aesthetic platforms and works of these groups of the early twentieth century. The stress laid upon the parodies by Theodor Orysio, the object of which were works for children with strong social significance. It is stressed that Theodor Orysio belongs to the few impersonators who choose as parody object fable, prose and reviews.

Key words: literary mystification, literary parody, stilizaciya, futurists, neoclassics.

Перу Федора Кравченка (1906–1985) належить ряд творів українською й російською мовами. Під псевдонімом Теодор Орисио він відомий як сатирик та пародист. Проте його пародії донині так і не стали предметом окремої літературознавчої розвідки, що й обумовило вибір теми пропонованої статті, у якій проаналізуємо особливості пародійних текстів Теодора Орисио. Частина їх була надрукована у періодичному виданні 20–30-х років. © Віннікова Н. М., 2013

і-щем став вихід у Харкові в 1952-му зорки Теодора Орисио “Літературні пародії, шаржі, епіграми” [2], де було вміщено значний масив усього пародійного доробку письменника.

Аналіз цих творів засвідчує, що в деяких із них раціоналізм переважає над почуттям гумору. Хоча за змістом і обсягом порушуваних питань збірка Теодора Орисио є цікавим фактом літературного життя 30-х років

ХХ століття. Тут уміщені як віршові, так і прозові пародії: на поезії, пісні, оповідання, нариси, рецензії і навіть листи до редакцій та не позбавлені гумору автобіографії, а також своєрідні авторські “оповіді” — розповіді про творчу лабораторію письменника. Питання використання традиційної літературної спадщини та новаторських пошуків у літературі 20–30-х років були предметом гарячих суперечок, їх не обійшов і Теодор Орисио. Об'єктом висміювання чи критики більшості пародій є творчість українських письменників, котрі входили до того чи іншого літературного угруповання початку ХХ століття.

У багатьох пародіях Теодора Орисио звучить публіцистична заостреність. Сам автор у передмові до збірки зазначає, що, створюючи її, він поставив перед собою завдання написати

...соціально-дійову класову пародію, використати її як зброю в боротьбі з тими негативними явищами, які є в нашій літературній дійсності.

Митець наголошує, що

...кожну пародію чи епіграму, які подані в цій збірці, треба розглядати як самокритичний твір. Загострити увагу на наших недоліках і хибах — таке завдання цієї збірки. В такому розумінні літературна пародія в складнішій, може, формі виконує свою літературно-критичну функцію [2:5].

Ці авторські зауваги безперечно допомагають при аналізові та інтерпретації творів. І хоча в художньому плані не всі пародії Теодора Орісіо були сильними, основний тон їх був критичний.

Як відомо, на початку минулого століття у зв'язку з розгортанням соціалістичного будівництва на селі загострюється питання боротьби з куркульством, у якій активну участь брали і окремі письменники. А інші — вважали за необхідне не запорошувати літературу цими проблемами. Таких митців, котрі або мали помірковану, не чітку позицію, або взагалі відмовилися зображувати ці питання, чи ті, у творах яких проскакували настрої апологетики куркульства, деякі письменники вважали не достойними і про це відкрито говорилося у їхньому середовищі.

Одну зі своїх пародій на творчість П.Коломійця Теодор Орісіо називає “*Б’ю в барабан тривоги*” [2:31–32] і дає їй підзаголовок — “*Пародія-памфлет*”. Ритмічна структура цієї віршової пародії, лексичний склад та синтаксис відтворюють манеру П.Коломійця. На думку Теодора Орісіо, в творчості П.Коломійця були ідеологічно хибні нотки, як-от: “*Вік новий грозою нависа над поколінням*”. Поставивши поету запитання: “*Над яким..?*” — пародист заваршує:

Ви кличете юнаків боротись.
Яких і з ким?

.....

Б’ю

в барабан

тривоги:

Підводьтесь, критики, на ноги!

Тут пародист виступив як письменник-публіцист, якого турбували питання тогочасної літератури і відображення у ній актуальної дійсності.

Заклики до розширення тематичних рамок, до збагачення сфери емоцій новими настроями й почуттями були на той час особливо актуальними, але пародія на твори поетів не завжди вдавалася Теодору Орісіо — часто

гумор, комічне в ній заступалися спокійною критикою та публіцистикою.

Чіткіше висловлена думка в пародії “*Полотняна сорочка*” [2:18] на вірші П. Голоти (справжнє прізвище Мельник) — члена Спілки українських селянських письменників “Плуг”, а згодом “Молодняка”. Теодор Орісіо своїм твором дорікає П. Голоті у його обмеженості сільською тематикою, постійними мотивами наймитських поневірянь у його віршах. Теодор Орісіо у своєму творі створює ностальгійний настрій ліричного героя П. Голоти, котрий ніколи й ніде не бачить “ні села нового, ні комун”:

Хрестиками вишита сорочка, / Я тебе всебічно оспівав. / Над тобою з радости я плачу / І крізь плач сміюсь акордом струн. / За тобою я ніде не бачу / Ні села нового, ні комун.

У деяких пародіях Теодор Орісіо виступив проти митців, твори яких були позбавлені соціального змісту, не відбивали тогочасних злободенних проблем. Помітно, що пародист упереджено ставився до таких письменників і до їхнього творчого доробку. Так, приміром, об’єктом пародії “*Звечора до рання...*” стала поезія О. Лана (справжнє ім’я — Кирило Коршак) [2:14], який хоч і був “плужанином”, але у своїх творах мало коли виходив за межі пейзажної тематики, тому і вважався майстром міських і сільських замальовок, що й спародіював Теодор Орісіо:

Звечора до рання
Вірші я пишу.
Про лани кохані
Й степу любий шум.

.....

Можна тарабанить
Так щодня, завжди...

Негативне ставлення до такої творчості О. Лана пародист підкреслює в останній строфі свого твору — в риторичному запитанні:

Це не важко скласти. / Ну, а де ж пісні / Про ентузіастів / Наших соцланів?.

Теодор Орісіо створив пародію на сонетаріум М. Рильського [2:35], що теж написана у цій класичній віршовій формі. Перший рядок пародії — “*Немає гірш, як стать собі нудним*” — фактично копія початку “*Сонету нудьги й бажання*” М. Рильського: “*Немає гірш, як буть собі нудним*”. Така подібність поглиблює пародійне звучання твору, у якому вістря сатири спрямоване, по-перше, проти самої віршової форми сонета, яку так полюбляли неокласики, у тому числі й М. Риль-

ський, і до якої з презирством ставилися критики “ірона п’ятірного”, з огляду на загальне несприйняття всієї їхньої творчості. Думається, що Теодор Орисіо теж не зовсім схвалював їхню естетичну платформу, підтвердженням чого є їдка сатира в останньому терцеті пародії:

Й рука моя (М. Рильського. — *В. Н.*), за звичкою, збира / Гнилі шматки клясичного добра / І творить з них октави та сонети.

Окрім звернення М. Рильського (читаємо — київських неокласиків) до класичних форм, пародист виступає проти тематики його творів, проти рівноваги у поезіях усіх представників “ірона”. Тому пародиста так дратують в сонетах М. Рильського

Луги, озера й неба сині шати. / Коли ти встиг вже осівати дим / І сніг, і бурю, і думки крилаті, / Повітря й море, блискавку і грім, / І що робить, як їсти й позіхати...

Так, справді, ми знаємо сонети М. Рильського, у яких превалює пейзажно-інтимна тематика (“*Сільський сонет*”, “*Срібний сонет*”), проте вони вирізняються виключною майстерністю поєднання змісту і форми. Але, на думку пародиста, митець “...став собі нудним”, бо він не знає “...про що співати”.

У пародії “*Кричу!..*” [2:20] вдало підкреслені слабкі риси поетичної вдачі Л. Зимного (справжнє прізвище — Писаревський), його крикливих віршів, що виставлялися як “конструктивно-пролетарська поезія”:

Я пролетарський поет,
про це в мене
навіть занотовано в блокноті.
Не треба зайвих рим,
годі патякати.
Я кричу — не губіться,
пишіть, як я!
Рівняйтесь на мою
стовідсоткову
поезію...

Те ж можна сказати і про пародію “*Сядеш собі й так-сяк*” [2:25] на вірш І. Маловічка “*Шефи*” із однойменної збірки, де вміло обіграні окремі фрази і слова оригіналу, які подані в епіграфі до твору:

Мали обидва горлаті роти, / могли й бугаїв переревти. / Завершала така-сяка / Морда Стасюка.

І. Маловічко належав до літературної організації “Нова генерація”, що, ймовірно, стало однією з причин вибору об’єкта пародіювання, адже Теодор Орисіо мав схильність викривати у своїх пародіях нові віяння

у тогочасній поезії, зокрема й принесені футуристами. Тому пародія на І. Маловічка закінчується рядками:

Хочеться створити такий стиль, / Щоб у своїх віршах просто заревти!!!

Об’єктом пародії “*Райдуга*” [2:24] є також футуристичні експерименти, зокрема у творчості В. Поліщука. Загалом пародист рішуче виступив проти спроб окремих поетів, які під впливом, наприклад, футуристів чи конструктивістів намагалися зламати у ліриці будь-які правила, заперечити класичні розміри і будувати поезію на верлібрі. Взявши з одної тогочасної поеми про Перекоп такі рядки: “*Ворогів всіх лякав / Зірок наших / блиск... / блиск... / блиск...*”, Теодор Орисіо пише пародійний вірш з виразно публіцистичним звучанням:

Треба вже такий
“стиль”...
“стиль”...
“стиль”...
Здать зрештою на утиль...
тиль...
тиль...
Годі халтурити,
стоп...
стоп...
стоп...
Не дамо паплюжать
Перекоп... [2:24]

У Теодора Орисіо є пародії, у яких автор застерігає від надмірної соціологізації в літературі, особливо в дитячій. У цьому аспекті цікавими є твори “*Ти-ги... Го-го...*” [2:15] та “*Муся й червона бабуся*” [2:19]. У першому — пародіюється дитяча творчість О. Донченка, котрий, як відомо, разом із письменниками свого покоління О. Копиленком, Н. Забілою став активним творцем української літератури для дітей та юнацтва. Починав О. Донченко з поезії та віршованих оповідань для найменших: у 1926-му — перша збірка “*Червона писанка*”, через 2 роки побачила світ друга поетична книжка “*Околиці*”, а віршовані твори для дітей часто видавалися в книжечках-метеликах. Тому не дивно, чому пародію Теодор Орисіо написав саме у віршовій формі. Твір побудований на розмові різних птахів:

На току, на току / Га-ла-гал і ку-ку! /
І ку-ку!.. Га-га-га!.. / Гу-гу-гу — вістряга. /
Со-ко-ко курочки / Пі-пі-пі ластівки. / Цінь-
цвірінь горобці / (...) / Тра-га-га чорногуз.

Тогочасна критика відкидала все казкове у літературі, й у дитячій також, докоряла за це і О. Донченку. “Є в мене жахлива криво-

ла, — іронізував сам письменник, — півень і звірі розмовляють, а ліяч-шарокот сам (самсамісінській, без жодної участі людини) котиться і стрибає вулицями міста ...”. Безсумнівно, і Теодор Орисіо критикує казковість у дитячих творах О. Донченка. Пародист висміює накопичені автором різні, не пов’язані між собою, образи, всілякі звуконаслідування, які він намагається прив’язати до класової боротьби. Тому Теодор Орисіо також пародіює вже згадану надмірну соціологізацію тогочасної літератури для дітей. Пародист робить це за допомогою гіперболи:

А орел-капітан,
На лузі сів, як пан.
А індик, а індик
Має довгий язик.
Це вони, це вони
Генерали-пани.
.....
І не люблять вони
Червоненьких курок,
Голубів і качок.
Пі-пі-пі!!! Ба-ба-ба!!!
Клясова боротьба.
Го-го-го, ква-ква-ква!..
Накопичуй слова,
Для дітей, для дітей
Піде віршик оцей.
“Муся й червона бабуся” [2:19] —

пародія на дитячі твори Ю. Будяка (справжнє прізвище — Покос), знову пародіюється надмірна соціологізація дитячої літератури. Робиться це через алегоричні образи: “червона бабуся” (характерний епітет “червоний” для тогочасної літератури, й не лише дитячої), “манісінська Муся”, “павук”, “мухи” та ін. Отже, “червона бабуся” розказує своїй онуці — “манісінській Мусі”, “чудові, хороші казки”:

Про пташку, про квіти, / Про зорі, про вітер,
/ Про сонце / Й страшні будяки.

Разом із Мусею ці історії слухали павук і мухи, інтерес яких до цих казок був неоднаковим:

Павук навіть вуха / Розвішав і слухав,
/ А мухи / здихали з нудги....

Беззаперечно, тут якнайяскравіше спародійовано і ставлення різних верств населення до тогочасної ідеології, речником якої була така собі “червона бабуся”.

Чи не вперше в українській літературі саме Теодор Орисіо написав пародію на байку, що також увійшла до збірки “Літературні пародії, шаржі, епіграми” під характерним для байок заголовком “*Щиголь та індик*” [2:42]. Це пародія на творчість поета-байкаря М.Годованця, хоча, на жаль, написана вона

не дуже виразно і мета її лишається мало зрозумілою, як і мораль:

Мораль за інші тут не гірша.
Як іншим ЛІМ платив за вірші
Карбованця від кожного рядка, —
Чому ж я буду брати за байки
Якісь там копійки?!

У пародіях на твори прозаїків Теодор Орисіо почував себе сміливіше і не раз знаходив вдалий хід, вдале рішення в пошуках комічного. Приміром, пародист у центрі уваги деяких творів ставить висміювання псевдоромантичного стилю окремих авторів, невдалих прийомів художнього відтворення подій. Цікавою у цьому плані є пародія “*Сине божевілля. Екстра романтика*” [2:38], у якій об’єктом висміювання став псевдоромантичний стиль багатьох письменників, і зокрема О. Громова, прозаїка з виразними рисами штучної романтизації опису подій і перебільшеною увагою до надуманого, навмисне вишуканого стилю, до частого використання, аж до зловживання, епітетів *синій, голубий, фіолетовий, блакитний, бузковий*. Ці художні означення нерідко використовувалися без потреби і часто не на своєму місці. Аби спародіювати такі “вади” творчості О. Громова, і загалом кинути дошкульний камінь усім схильним до романтизму митців, пародист користується в основному двома засобами: гіперболізований, замріяно романтичний тон він поєднує з грубуватою реальністю — і ці дві площини, поставлені поряд, дають комічний ефект:

Синьої ночі, **посинілий** од зеленкувато-**синього** холоду, я бреду **голубою** вулицею додому, помахуючи, наче **синіми** крилами, полами свого **бузкового** пальто. Іноді мені здається, що я одягнув синій хитон і тоді мої **блакитні** долоні здіймаються до **лілового** неба — і я пошепки проказую **синю**, як штани запорожця, молитву моїй **синьоокій легенді...** **Фіолетовими** пальцями я відмикаю **сині** двері й заходжу до моєї **блакитної**, як моя замріяна легенда, кімнати... Замріяний, я чую кришталево-**голубий** голос:

— Знову наніс до нашої **синьої** кімнати **фіолетового** болота?..

— І коли ти помієш свої **голубі** ноги? Доки вони так **синьо** на всю хату смердять?

Пародист кличе письменників такого напрямку до оздоровлення змісту й стилю творів, до відмови від манірного опису і манірного добору лексики. Цю мету досягає за допомогою використання у тексті близько

50 слів із семантикою синього кольору на загалом 250 слів тексту.

Особливості побудови сюжету, зокрема нахил до фантастики і таємничості у прозі Ю. Смолича, спародіював Теодор Орісіо у творі “Субота” [2:58]. Свого часу ця пародія була чи не кращим зразком комічного відтворення індивідуальних рис письменника в мистецтві будувати сюжетні колізії твору. Спрямування пародії загалом гумористичне. Як відомо, в українській літературі розвиток детективу припадає на 20-ті роки ХХ століття і асоціюється з іменами багатьох письменників, у тому числі й Ю. Смолича. У 1930-му він написав роман “По той бік серця”, у якому містифікаторські вправи стали одним із проявів художнього пошуку письменника. Цей твір викликає зацікавлення вже самим підзаголовком:

Неймовірні і дедалі — неймовірніші,
пригоди парубка з променистими очима та
його побратима з великим заростом на лобі.

Здається, вже сам підзаголовок і спровокував початок пародії Теодора Орісіо:

Завтра субота. Який жах!.. Завтра він
прийде, чорний, окатий, з невимовно кош-
латими руками...

і фінал пародії, де знову зустрічаємо пародійний образ

парубка з променистими очима”:
“...йому, чорному, окатому, повернути
в суботу борг...”.

Сюжет пародії нескладний, пройнятий гіперболізованою таємничістю й фантастичністю: головний герой із острахом чекає завтрашнього дня — суботи, бо

завтра він (чорний, окатий, з невимовно
кошлатими руками. — В. Н.) прийде,
а я досі не готовий його зустріти.

Навіщо прийде “окатий”, і чим повинен зустріти його головний персонаж, розкриється лише в останньому реченні пародії:

...позичити грошей, щоб йому (...) по-
вернути в суботу борг...”.

Боржник боїться цієї зустрічі, у чому сам зізнається:

Мені голодно. Спиною пробігають
терпкі мурашки.

І твір Теодора Орісіо був би цілком серйозним, аби не його кульмінація, яка зрештою і надає найбільшій пародійності та вирішує проблему головного персонажа:

— Та це, — раптом пояснює дружина, — ми з минулої п’ятниці календаря не зривали... А сьогодні ж тільки середа....

Не без успіху Теодор Орісіо пародіює нариси тодішніх журналістів і письменників. Поверхове знайомство з фактами і явищами, невміння (а то й небажання) проникнути в сутність людської душі, канонічні, збиті засоби зображення дійсності, її героїв, штучне підтасування епітетів — вади, характерні для багатьох нарисів того часу. Такі ж загальні хибні риси оповідань на виробничу тему відтворені у пародії “Промфінплан виконано” з підзаголовком “Уривок з оповідання на виробничу тему” [2:66].

Вона розпочинається з таких рядків:

Деякі автори-професіонали іноді пишуть про виробництво, не знаючи його, не вивчивши його процесів. Наслідком цього виходить не твір, а якась нісенітниця. Факт.

На підтвердження вступних рядків пародист створює такий алогічний пасаж:

...Іван Кобилка працював у вагонному цеху паровозоремонтного заводу. Над ним з надзвичайним гуркотом перекочувались стоголосою луною парові крани, а під ногами напружено стукали тисячотонні нафтові молоти. Трохи осторонь двиготіли **електричні паровики** й настирливо, як бджоли, гули **пневматичні вагранки**.

Недоречно вжиті словосполучення створюють комічну ситуацію і ставлять автора в скрутне становище. Як відомо, вагранка — піч, у якій переплавляється чавун. “Пневматичних вагранок”, як і “електричних паровиків” не існує, це змістовий алогізм, який пародист створив зумисне, аби створити комічну ситуацію та висміяти необізнаність авторів.

Узагалі Теодор Орісіо в пародіях на тогочасну прозу робить наголос на потребі глибоко вивчати життєвий матеріал і художньо відтворювати його в усіх жанрах, переборюючи як штучну манірну романтику, так і шаблон та вульгарну соціологізацію в трактуванні тем й образів.

Тож, як бачимо, Теодор Орісіо торкається тих самих проблем, що і його попередники: ідейно-мистецький рівень творів, боротьба за якісний твір і сучасність, критика нових літературних тенденцій, але реалізується все це коло проблемних питань на новому матеріалі, й, природно, в цьому багато своєрідного, специфічного. Прозові пародії Теодора Орісіо більш вдалі, у порівнянні з віршованими, в них більше гумору, дотепу, краще схоплені стильові особливості творчості окремих письменників, багатші засоби комічного відтво-

рення літературних явищ і фактів. Крім того, в них охоплені майже всі ділянки літературно-го життя на Україні і якоюсь мірою відтворено

пульс цього життя, спосіб підходу до розв'язання окремих питань мистецтва тощо.

Література

1. Нудьга Г.А. Українська літературна пародія / Григорій Нудьга. — К. : Вид-во АН УРСР, 1963. — 416 с.
2. Орісіо Теодор. Літературні пародії, шаржі, епіграми / Теодор Орісіо. — Х. : Рух, 1932. — 72 с.
3. Рассадин С. Законы жанра / С. Рассадин // Вопросы литературы. — 1967. — №10. — С. 66—79.
4. Тынянов Ю.Н. Достоевский и Гоголь (к теории пародии) / Ю.Н.Тынянов // Тынянов Ю. Н. Поэтика. История литературы. Кино. — М. : Наука, 1977. — С. 198—226.